

Araştırma/İnceleme:

Köprülü Mehmed Paşa'nın Osmanlı Tarih Yazımında Değişen Algısı

Cumhur BEKAR*

orcid.org/0000-0001-9101-5774

Öz: 1656 yılında veziriazamlık makamına getirilen Köprülü Mehmed Paşa Osmanlı tarihinin en güçlü ve bağımsız veziriazamlarından biri olarak kabul edilir. Köprülü Mehmed Paşa yaklaşık beş yıllık veziriazamlığında, devletin karşılaştığı sorunların önemli bir kısmını çözmüş ve imparatorluğu yeniden ayağa kaldırmıştır. Köprülü Mehmed Paşa özellikle şiddete dayalı kontrol yöntemleri ile hem kendi zamanında hem de daha sonrasında tarihçiler arasında tartışılan bir figür olmuştur. Bu makalenin amacı Köprülü Mehmed Paşa'nın kendi zamanından Osmanlı'nın son dönemine kadar ki zaman içerisinde tarihçiler tarafından nasıl algılandığına ve imajının nasıl inşa edildiğini göstermek olacaktır. Böylece hem Köprülü Mehmed Paşa'nın çağdaşlarının hem de daha sonra dönemde ki tarihçilerin hangi motivasyonlarla eserlerini ele aldığını aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Köprülü Mehmed Paşa, Tarih Yazımı, Veziriazamlık, IV. Mehmed, Geç Dönem Osmanlı Tarih Yazımı

The Changing Perception of Köprülü Mehmed Pasha in Ottoman Historiography

Abstract: Köprülü Mehmed Pasha (who was invested with the seal of grand vizierate in 1656) is regarded as one of the most powerful and independent grand viziers of Ottoman History. During his five-year-long term in office, he managed to solve most of the pressing problems of the empire and resuscitated its grandeur. He became a debatable figure among both contemporary and later historians, due especially to his violent methods of dealing with state matters. The purpose of the present study is to

---

* Dr., cumhurbekar@gmail.com

point out to the historiographic perception and image-building of the pasha starting from his life time until the late Ottoman period. Thus, the motivations and ideas with which Köprülü Mehmed Pasha's contemporaries and later historians penned down their works will be brought to light.

Keywords: Köprülü Mehmed Pasha, Historiography, Grand Vizierate, Mehmed IV, Late Ottoman Historiography

Extended Summary

The main purpose of the present study is to portray the perception of Köprülü Mehmed Pasha since he was first appointed grand vizier in 1656 until the demise of the Ottoman Empire in the early twentieth century. My purpose is not simply to convey what historians wrote about Köprülü Mehmed Pasha, but also to analyze their motivations for writing about him the way did. Thus, the influence of political developments and political patronage on the manners with which authors described developments will be expounded.

Köprülü Mehmed Pasha is regarded as one of the most powerful and independent grand viziers of Ottoman history. When he was appointed in 1656, the Ottoman Empire was struggling with serious problems that beset the empire in the first part of the seventeenth century. As the reigning Sultan Mehmed IV was just a minor at the time, the regent Queen Mother Hadice Turhan Sultan granted Köprülü Mehmed Pasha wide-reaching powers in order to save the empire. During his five-year-long term in office, Köprülü Mehmed Pasha managed to solve most of the pressing problems of the empire and resuscitated its grandeur, which was achieved mostly thanks to near unbridled authority he enjoyed and the harsh measures he applied. The salvation from the long-lasting political crisis and the initiation of a new wave of territorial conquests during the Pasha's vizierate have been attributed with a special importance by Ottoman historians.

In this study, I confine myself to the writings of a select group of historians who have shown interest in the persona of Köprülü Mehmed Pasha from the middle part of the seventeenth century to the early twentieth century. By exploring the historical corpus that focuses on Köprülü Mehmed Pasha, I shed light on the ideological and political affiliations, as well as other sources of influence that shaped the writings of these historians/authors. Moreover, I demonstrate the connectedness between the late Ottoman historians and their predecessors in the seventeenth and eighteenth centuries. I address how late Ottoman historians perceived and used their predecessors. A more reliable assessment of the perception of Köprülü Mehmed Pasha on the part of his contemporary and later historians' view is produced.

The most debatable aspect of Köprülü Mehmed Pasha's rule was his resort to excessive use of violence. In this regard, there is no consensus among historians on the justification for violence employed by Köprülü Mehmed Pasha.

One of Köprülü Mehmed Pasha's contemporaries, Mehmed Halife, legitimized his massacres by referring to the hadiths, and depicted him as a divine punishment sent against sinners. In contrary to this positive outlook taken by Mehmed Halife, authors such as Evliya Çelebi or Silahdar regarded the pasha as bloodthirsty. It is interesting to note that Abdi Pasha, Naima, İszade and Nihadi did not touch upon Köprülü's draconian methods. Besides, the criticism targeting the pasha's violent measures decreased over time, and it even started to be reputed as necessary for the existence of the state. During the late Ottoman period, Mehmed Süreyya and Ahmed Refik chose to emphasize that the violence was only inflicted upon the opponents of the empire. In particular, Mehmed Süreyya openly expresses that Silahdar, who criticized Köprülü Mehmed's draconian measures and claimed that his executions had exhausted the empire's useful manpower, was wrong in his way of thinking.

The most important work with regard to the public perception of the pasha is Naima's history. Naima wrote his work under the patronage of Amcazade Hüseyin Pasha, who was Köprülü Mehmed Pasha's nephew and grand vizier in the 1690's. The most conspicuous novelty Naima introduced was that he described the political events from Köprülü Mehmed Pasha's perspective. In his narrative, the imperial dynasty is eclipsed by the Köprülüs. Naima's history prevailed with such vigor that it stated the most common reference work for later Ottoman historians. Therefore, an understanding of 'weak sultan-strong grand vizier' marked the historiography of the late Ottoman period. In this view, Süleyman I's successors were portrayed as morally decadent and incapacitated rulers, while grand viziers such as Sokollu Mehmed Pasha and Köprülü Mehmed Pasha were praised as historical personae who resuscitated the empire and brought order. One of the most influential factors in the emanation of this perception was the weakening position of the sultanic authority in the post-1908 period, as a result of which grand viziers started to play prominent roles. In this respect, Köprülü Mehmed Pasha was revived as the hallmark role model of a strong grand vizier. More importantly, this perception spread during the early Republican period, and the image of Köprülü Mehmed Pasha as the ardent bringer of order at the cost of bloodshed was consolidated.

Giriş

Bugüne kadar Köprülü Mehmed Paşa'nın veziriazamlığı üzerine yapılmış olan en nitelikli çalışmalarından biri olan doktora tezinin girişinde Metin Kunt, İzmir'de bir parkta gördüğü Mete Han'dan Mustafa Kemal Atatürk'e uzanan on iki Türk büyüğü büstlerinden birinin Köprülü Mehmed Paşa'ya ait olduğunu söyler. Kunt, yaklaşık beş yıl boyunca veziriazamlık yapmış ve Osmanlı tarihinin akışını aslında çokta değiştirmemiş bu veziriazamın nasıl olur da en büyük Türk büyükleri arasına girebildiğine şaşırıldığını belirtir (Kunt,1971:1). Köprülü Mehmed Paşa'nın büstünün orada olması, Kunt'un tezinin sonuç kısmında

belirttiği gibi, Köprülü Mehmed Paşa'nın çağdaşları üzerinde bıraktığı “güçlü etki”den dolayı mı yoksa daha geç dönem tarihçilerin kendi kurgularından mı kaynaklanıyordu? Bu çalışmanın amacı bu soruların peşinden giderek, Köprülü Mehmed Paşa'nın kendi zamanından Osmanlı'nın son dönemine kadar ki zaman içerisinde tarihçiler tarafından nasıl algılandığına ve imajının nasıl inşa edildiğini göstermek olacaktır.

Köprülü Mehmed Paşa 14 Eylül 1656 tarihinde veziriazamlık makamına getirildiğinde çok az kişi onun imparatorluğun en güçlü ve bağımsız veziriazamlarından birisi olacağını tahmin edebilmişti. Daha ilginç, dönemin çağdaş gözlemcisi Mehmed Halife, Osmanlı siyaset çevrelerinin bu atamayı oldukça şaşkınlıkla karşıladığını kaydeder (Oral, 2000:52). Benzer bir biçimde Evliya Çelebi de, hamisi Melek Ahmed Paşa'nın mühürdarı olan Osman Ağa'nın bu atamaya karşı duyduğu şaşkınlığı ve küçümsemeyi okuyucularına aktarır (Karaman, Sezgin ve Dağlı, 2001:53). Böyle bir tepkinin ortaya çıkmasındaki en büyük etken o vakte kadar Köprülü Mehmed Paşa'nın isminin duyulmamış ve başarılı bir kariyere sahip olmamasıydı. Yaşı yetmişlere dayanmış bu ihtiyar vezir gerçekten kimdi ve nasıl bir kariyere sahipti ki kamuoyunu şaşkınlığa düşürmüştü?

Köprülü Mehmed Paşa 16.yüzyılın ortalarında artık tamamen oturmaya başlamış Osmanlı saray teşkilatının ürettiği onlarca paşadan bir tanesiydi. Arnavutluk'un Berat Sancağına bağlı Rudnik köyünde 1580'li yıllarda doğduğunu tahmin ettiğimiz Köprülü Mehmed Paşa (Çalışır,2016: 19-23), kendi akranlarının çoğu gibi devşirme ile saraya alınmış, eğitimini tamamladıktan sonra Enderun'da has odaya kadar yükselmişti (Kunt,1971:36). Bu esnada intisap ettiği Hüsrev Paşa'nın yeniçeri ağası olarak saraydan “çıkma”sı ve Köprülü Mehmed Paşa'nın da onun mahiyetine katılması ile saray kariyeri sona ermişti (Kunt, 1971: 37-38). Hüsrev Paşa'nın kapısında hazinedar olarak göreve başlayan Köprülü Mehmed Paşa'nın bundan sonraki kariyerini hamisi olacak paşaların durumları şekillendirecekti. Gerçekten Köprülü Mehmed Paşa'nın hamisi Hüsrev Paşa'nın idamından sonra, dönemin veziriazamları olan Tabaniyassı Mehmed Paşa ve Kemankeş Kara Mustafa Paşa'ya sırasıyla intisap ederek kariyerinde önemli ilerlemeler elde edecekti. Bununla birlikte, 1644'de Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın idamından sonra kariyerinde bir düşüş görülecekti. Köprülü Mehmed Paşa bundan sonra Anadolu'da bazı eyaletlerde valilik görevinde bulanacak ve görev alamadığı zamanlarda ise vaktini 1630'lu yıllarda sancakbeyi olarak geldiği ve bir aile kurduğu Köprü sancağında geçirecekti (Çalışır, 2016: 28, Hadnagy, 2014: 25-34). Köprülü Mehmed Paşa uzun zamandır aradığı fırsatı veziriazamlığa yeni atanan Şam Valisi Boynueğri Mehmed Paşa'nın İstanbul'a giden mahiyetine katılması ile bulacaktı. 1656 yazında İstanbul'a gelen Köprülü Mehmed Paşa, veziriazamın mevcut sorunlarla baş edememesi ve Köprülü lehinde çalışan Mimarbaşı Kasım Ağa ve Şamizade Mehmed Efendi'nin Hadice Turhan Sultan üzerinde ki yoğun kulis faaliyetlerinin sonucunda Boynueğri Mehmed Paşa'nın yerine olarak veziriazam olarak atandı.

Köprülü Mehmed Paşa'nın veziriazamlığı, kısa zamanda görevinden azledileceğine dair beklentilerin aksine 1661 yılında vefat edene kadar sürdü. Kendi seleflerinin çoğunun bir aydan fazla görevde kalamadığını düşündüğümüzde, bu hiç kuşkusuz önemli bir başarıydı. Bununla birlikte, Köprülü Mehmed Paşa'nın asıl başarısı imparatorluğun içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtararak içerde düzeni sağlaması, dışarda ise uzun yıllardır durmuş olan fetih dalgasını başlatması olmuştu. Daha önemlisi IV. Mehmed'den kendisinden sonra makamına oğlu Fazıl Ahmed Paşa'nın getirilmesini istemiş ve bu isteğinin kabul edilmesi ile uzun yıllar sürecek Köprülü hakimiyetinin de başlangıcını sağlamış olmasıydı. Gerçekten Köprülü Mehmed Paşa'nın ardından bu koltuğa iki oğlu, iki damadı, bir yeğeni ve bir torunu geçecekti ki Çandarlı ailesinin imparatorluğun ilk yüzyılındaki etkinliğini bir yana koyarsak, bu Osmanlı tarihinde eşsiz bir durumdu.¹

Köprülü Mehmed Paşa'yı bu kadar başarılı kılan en önemli sebeplerden bir tanesi valide sultan Hadice Turhan ile sultan IV. Mehmed'in yoğun destekleri olmuştur (Bekar, 2019:57-105). Hanedan, Köprülü Mehmed Paşa'yı her koşulda destekleyerek oldukça hizipleşmiş Osmanlı siyasetinde ayakta kalmasını sağladılar ve vezir-i azamın rakiplerine karşı otorite kurmasına yardımcı oldular. Özellikle Köprülü Mehmed Paşa'nın idamını isteyen ve önderliğini Halep Valisi Abaza Hasan Paşa'nın yaptığı isyana karşı IV. Mehmed tavizsiz bir biçimde veziriazamını desteklemiş ve bu direnme karşısında isyan da yoğunluğunu kaybederek bastırılmıştı (Kunt,1971:105). Hanedanın bu yoğun desteğinin yanında, Köprülü Mehmed Paşa'nın iktidarı sağlamlaştıran diğer önemli bir unsur aynı zamanda kendisi ile özdeşleşecek olan aşırı şiddet kullanımıydı. Köprülü göreve geldikten sonra önce sipahilere sonrasında yeniçerilere karşı tavizsiz bir politika izlemiş ve birçoğunun idam edilmesinin emrini vermişti (Rieu, 1883:23; Fisher ve Fisher, 1985:52). Köprülü Mehmed Paşa şedit yapısıyla öyle bir korku salmıştı ki, ölümünden sonra yerine gelen oğlu Fazıl Ahmed Paşa'nın da babası gibi kan dökücü olup olmayacağı gündemin en çok konuşulan ve merak edilen meselesi olmuştu. (Rieu, 1883: 72-73).

Kendi Çağdaşlarının Gözünden Köprülü Mehmed Paşa

Köprülü Mehmed Paşa'nın çağdaşı olan Osmanlı tarihçileri veziriazamın gaddar yöntemlerini ve onun veziriazam olarak niteliklerini nasıl algılamıştı? Köprülü Mehmed Paşa'nın veziriazamlığı, yönetme biçimi, kullanılan şiddet gibi konularda dönemin Osmanlı tarihçilerinin bir fikir birliğinde olduğunu bahsetmemiz oldukça zordur. Her ne kadar, tarihçiler Köprülü Mehmed Paşa'nın

---

¹ Köprülü Mehmed Paşa'nın oğulları Fazıl Ahmed Paşa (1661-1676), Fazıl Mustafa Paşa (1689-1691), damatları Merzifonlu Mustafa Paşa (1676-1683), Abaza Siyavuş Paşa (1687-1688) , yeğeni Amcazade Hüseyin Paşa (1697-1702) ve torunu Numan Paşa (1710) veziriazam görevine gelmiştir.

uzun yıllardır sarsılmış olan devlet düzeninin tekrardan kurduğu konusunda memnuniyetini belirtmiş olsalar da, kullanılan şiddet ve sayısız idamların gerekliliği konusunda farklı görüşlere sahiptirler. Şimdi, bu farklı düşünen yazarlarının görüşlerini, argümanlarını karşılaştırmalı bir biçimde incelemeye çalışalım.

Köprülü Mehmed Paşa'nın çağdaşları arasında veziriazam ile en olumlu portreyi çizen ve onun şiddet yöntemlerini meşrulaştıran eser Mehmed Halife'nin *Tarih-i Gilmani* isimli eseridir. 1623 ile 1664 yılları arasındaki gelişmeleri ele alan bu eserin kendi çağdaşları arasında önemli kılan iki unsurun altını çizmek lazım. Birincisi Mehmed Halife'nin uzun yıllar sarayın iç halkından birisi olması nedeniyle, yazdığı olayları bir saraylı gözüyle anlatıyor olması, ikincisi ise dönemin Osmanlı kroniklerine kıyasla daha eleştirel bir tutum sergilemesi ve özellikle I. İbrahim ve onun vezirlerine karşı açık eleştirileri ihtiva etmesidir. (Kütükoğlu, 1973:28).

Mehmed Halife'nin eserinde temel eleştiri konusu kul taifesi olarak adlandırdığı yeniçeri ve sipahiler ve onların ardı ardına yaptıkları başkaldırılarıdır. Mehmed Halife özellikle I. İbrahim'in öldürülmesinden sonra kul taifesinin dokuz defa ayaklandıklarını ve yüzlerce masum insanı öldürdüklerini ve mallarına el koyduklarından bahseder. Kul taifesinin bu acımasız davranışlarından dolayı imparatorluğun dış saldırılara karşı savunmasız kaldığını ve bunların bitmek bilmeyen aç gözlüğünden yorulan halkın İran'a kaçtığını dramatik bir biçimde anlatan Halife, bu kötü gidişatın Allah'ın Köprülü Mehmed Paşa'yı yollaması ile son bulduğunu sevinçle belirtir (Oral, 2000: 58).

Mehmed Halife, Köprülü Mehmed Paşa'nın kul taifesine girdiği acımasız katliamları iki hadis ile meşrulaştırmaya çalışır. Hadislerde, isyan edenlerin ve zorbalık yapanların öldürülmesinin mübah olduğunu anlatılmaktadır. Daha sonrasında, Halife, Köprülü Mehmed Paşa'nın bu iki hadis-i şerifin tasdik ettiği üzere, yeniçeri, sipahi ve paşaları katlettiğini anlatır. Halife'ye göre, Köprülü'nün katlettikleri o kadar yeniçeri ve sipahi vardı ki Tunca nehri cesetlerle dolmuştu (Oral, 2000:60). Halife, daha sonrasında Köprülü'nün kılıcından kaçanların Abaza Mehmed Paşa'nın liderliğinde buluşarak veziriazama karşı girdikleri isyan hareketini anlatır. Bu isyanın gelişim aşamasını ve bastırılmasını anlatan müellif sonrasında birden İstanbul'daki yangınlardan bahsetmeye başlar. Buradaki amaç, İstanbul'un başına gelen bu yangınların yine kul taifesinin ama bu sefer yalnızca kul taifesi değil, ulemanın, esnafın ve halkında hep beraber azgınlıkları nedeniyle Allah'ın bir cezası olarak çıktığını göstermektir. Halife daha sonrasında veba salgınlarına ve yangınlara rağmen yoldan çıkanların uslanmadığına ve nihayetinde Allah'ın sonunda onları Köprülü Mehmed Paşa'nın keskin kılıcı ile cezalandırdığını belirtir (Oral, 2000: 78).

Mehmed Halife'nin Köprülü Mehmed Paşa'yı Allah'ın yeryüzüne gönderdiği bir adalet sağlayıcısı olarak resmetmesi ve veziriazamın kul taifesine girdiği katliamları dinen meşru olduğunu söylemesi, *Tarih-i Gilmani*'yi yalnızca kendi çağdaşlarından değil, kendisinden sonra yazılan eserlerden de keskin bir biçimde ayırır. İlerleyen sayfalarda göreceğimiz üzere, bir çok yazar Köprülü'nün kanlı

icraatlarını düzenin sağlanması için gerekli olduğunu söylerken bile, Köprülü'yü ilahi otoritenin dünyevi bozuklukları düzeltmesi için gönderilen bir cezalandırma aracı olarak görmemişlerdir. Halife'nin bu meşrulaştırıcı yaklaşımının motivasyonunda kendi mensubu olduğu sarayın on yedinci yüzyılın ilk yarısında bulunduğu çalkantılı durumu oldukça etkiliydi. Bu bağlamda, eserin saray iç halkına yönelik yazıldığına da unutmamak gerekir (Kütükoğlu, 1973). Mehmed Halife'nin içerisinde bulunduğu saray grubu, kendisinin de birçok defa zikrettiği üzere, yeniçeri ve sipahilerin başkaldırışına tanıklık etmiş ve hatta başta padişah olmak üzere birçok saraylı bu isyanlar karşısında hayatlarını kaybetmişti. Bu durum ancak Köprülü'nün şedit uygulamaları ile son bulmuş ve bizzat Halife'nin benzetmesini kullanırsak isyancılar "arслан iken kedi yılan iken karınca ol"muşlardı (Oral, 2000: 85). Mehmed Halife'nin gözünde önemli olan bu düzenin kurulmasıydı ve Köprülü'nün bunun aşırı şiddet ile çözmesinde hiçbir sorun yoktu.

Dönemin diğer önemli bir eseri ise bizzat sultan IV. Mehmed'in tarihçisi olarak görev yapan Abdi Paşa'nın vekayi'-namesidir. Abdi Paşa'nın eseri 1648 ile 1682 yıllarını kapsamış olsa da, özellikle 1663'den sonra yazdıkları bizzat kendi gözlemlerine dayanmaktadır. Abdi Paşa IV. Mehmed'in yanında bulunarak sultanın faaliyetlerini ayrıntılı bir biçimde anlatmıştır. Elbette Abdi Paşa'nın bu yakınlığı eserin perspektifini oldukça daraltmış ise de, bu yakınlık sayesinde Abdi Paşa birinci elden olaylara tanıklık etme ve bunları eserine aktarma şansını elde etmiştir. Bu açıdan bakıldığında, Abdi Paşa'nın tarihini IV. Mehmed'in kendi görmek istediği tarihin yansıması olarak da kabul edebiliriz.

Köprülü Mehmed Paşa'nın veziriazamlığı üzerine Abdi Paşa'da özel bir anlatım bulmak mümkün değildir. Köprülü Mehmed Paşa'nın icraatlarına karşı ayrıntılı bir anlatımın olmamasının yanında, onun faaliyetlerine karşı ne olumlu ne de olumsuz bir yaklaşım da yoktur. Bunun bir nedeni Abdi Paşa'nın 1663'den önceki olaylara dair yazdıklarının daha çok diğer tarihçilerden aldığı iktibaslarla dayanması ve kendisinin bire bir gözlemlerinin olmaması olabilir. Diğer bir neden ise Abdi Paşa'nın sultan merkezli bir eser yazmasından dolayı sultanın dışında vezir-i azama fazla bir yer vermemek istemesi de olabilir. Bununla birlikte, Abdi Paşa'nın IV. Mehmed'in Şeyhülislam Bolevi Efendi'nin Köprülü Mehmed Paşa'nın aleyhinde yazdığı mektuba yüz vermemesini ve vezirlerin dışında başka hiçbir kimsenin vezirin otoritesine karışamayacağını altını çizmesi önemli bir noktadır (Derin, 2008: 133). Abdi Paşa'nın bu küçük ayrıntıyı eserine yedirmesi, Köprülü Mehmed Paşa'nın güçlü bir vezir-i azam olmasında sultanın hiçte küçümsenmeyecek bir rol oynadığını hatırlatması açısından çok önemlidir. Bununla birlikte, Abdi Paşa'nın bu sultan merkezli tarih kitabı zaman içerisinde unutulacak ve dönem için kullanılan bir referans kaynağı olmayacaktı.

Köprülü Mehmed Paşa'nın çağdaşı olan ama ona karşı olumsuz bir portre çizen en önemli eser meşhur seyyah Evliya Çelebi'nin on ciltlik seyahatnamesidir. Seyahatname yalnızca bir gezginin şehirler ve ülkeler hakkındaki gözlemlerini içeren bir kitap değil, aksine filolojiden siyaset düşüncesine dair bir çok bilginin bulunacağı çok katmanlı bir eserdir. Seyahatnamenin bugüne kadar ihmal edilmiş

yönlerinden bir tanesi Evliya'nın bizzat Osmanlı siyasetine ve siyaset adamlarına dair gözlemleri olmuştur. Unutulmamalıdır ki Evliya Çelebi, Melek Ahmed Paşa, Köprülü Mehmed Paşa ve Seydi Ahmed Paşa gibi dönemin önde gelen vezirlerin kapısında bizzat bulunmuş ve onlara hizmet etmiştir. Dönemin bir çok kaynağın bahsetmediği olaylara Evliya bizzat tanıklık etmiş ve bunları eserinde ayrıntılı bir biçimde ortaya koymuştur.

Seyahatnamedeki Köprülü Mehmed Paşa algısına gelirsek, Evliya'nın oldukça olumsuz bir portre çizdiği ve bilhassa Köprülü'nün gaddarlığını ağır bir şekilde eleştirdiği görülecektir. Evliya'nın Köprülü'den bahsettiği seyahatnamenin ilk cildinde ki bu cilt muhtasar bir Osmanlı tarihi olarak da okunabilir, Köprülü'yü müstakil bir vezir-i azam olarak nitelendirdikten sonra, onun katlettiği insanların sayısal bir dökümünü yapar. Evliya'ya göre, Köprülü iktidarı boyunca dört yüz bin insan, on yedi vezir, yetmiş bir sancakbeyi ve üç mollayı katlettiğini söyler (Dankoff, Kahraman ve Dağlı, 2006: 132). Bu abartılı rakamlardan sonra Fazıl Ahmed Paşa'yı anlatmaya geçen Evliya, paşanın en azından babası gibi "hunhar" olmadığını altını çizer. Eserinin geri kalan sayfalarında da Köprülü'ye hunhar benzetmesini kullanmaya devam eder. Örneğin beşinci cildinde Evliya önce Köprülü Mehmed Paşa'nın aksakallı ve nur sahibi bir yüzü olduğunu söyledikten sonra "*amma, hunhar-sıret niçe yüz bin hanedan söndürmüş ve niçe yüz canı ten kafesinden uçurmuş ve niçe hanedan sahiblerin hane berduş edüp hanesinden kaçırmış olarak*" ifade eder (Karaman vd., 2001: 140).

Evliya'nın Köprülü Mehmed Paşa'ya olumsuz tavrının arkasındaki en önemli sebeplerden birisi olarak Evliya'nın hamisi Melek Ahmed Paşa'nın Köprülü zamanında gözden düşmesi ve merkezden uzak görevlere verilmesi olduğu söylenebilir (Hagen,2006: 254). Köprülü Mehmed Paşa'nın eski bir vezir-i azam olan ve Osmanlı hanedanı ile evlilik bağı bulunan Melek Ahmed Paşa'dan hoşlanmadığı seyahatnamenin birçok yerinde görülebilir. Hatta Evliya'nın paşanın eşi Kaya Sultan ile yaptığı bir konuşmada Kaya Sultan'ın Köprülü'nün Melek Ahmed Paşa'yı öldürteceği korkusu taşıdığını ve bunu engellemeye sultanın bile gücünün yetmeyeceğini ifade etmesi Köprülü'nün ulaştığı gücün göstermesi açısından oldukça dikkat çekicidir. Bunun yanı sıra, seyahatnamede birçok yerinde Melek Ahmed Paşa ile Köprülü'nün arasındaki gerginliği yansıtan anekdotlar vardır. Bununla birlikte, Evliya Melek Ahmed Paşa'nın Köprülü hakkındaki olumlu sözlerini de aktarmadan kaçınmaz. Melek Ahmed Paşa Köprülü'nün ne kadar gaddar birisi olsa da, edindiği tecrübe ile devleti yönetmeye muktedir olduğunu ve aslında yaptığı katliamların nizam-ı alemin kurulması için gerekli olduğunu söyler (Karaman vd., 54).

Evliya'nın Köprülü'ye olumsuz yaklaşımında diğer önemli bir nokta ise onun haksızlığa ve zulme karşı duruşudur. Bu açıdan bakıldığında Evliya'nın eseri belki dönemin hiçbir kaynağında görülmeyen, acımasız toplu idamların tasvirleri ve bunların ağır eleştirisi ile doludur. Evliya'nın gözünde yalnızca Köprülü değil dönemin sultanı IV.Mehmed, hatta Evliya'nın çok sevdiği ve bizzat tanıdığı IV. Murad'da "Padişah-ı hunhar"dır (Dankoff vd., 105). Hakan Karateke'nin belirttiği

gibi, Evliya'nın bu sıfatı bu isimler için kullanmış olması, Evliya'nın kendi zamanında sıkça uygulanan Celalîlerin toplu idamlarına karşı duyduğu tepkinin bir yansımasıdır (Karateke, 2013: 10). Bu bağlamda, Evliya'nın Köprülüye karşı olumsuz duygularının arkasındaki en önemli sebeplerden biri olarak onun adalete olan inancı ve zulümlere karşı duyduğu tepkidir.

Son olarak şunu belirtmek gerekir ki Evliya'nın Köprülüler üzerine bu anlatımı dolaşıma girmemiş ve Köprülüler üzerine oluşan tarihsel kanonun dışında kalmıştır. Bunun nedeninin Evliya'nın Osmanlı tarihçilerin gündemine oldukça geç girmiş olması ile ilgilidir. Bilindiği üzere seyahatnamenin yazma nüshaları 18. yüzyılda Beşir Ağa tarafından İstanbul'a getirilmişti (Demir, 2012). Seyahatnamenin akademik dünyada tanınması ise 19. yüzyılın başında Avusturyalı oryantalist Hammer tarafından sağlanmıştı (Tezcan, 2011). Ayrıca son on yıla kadar tam bir edisyon çalışmasının yapılmaması seyahatnamenin tarih yazıcılığında hakkıyla değerlendirilmesini geciktirmiştir.

Köprülü Mehmed Paşa'nın çağdaşı olmayan ama dönemi ayrıntılı bir şekilde anlatan 18.yüzyılın yazarlarından olan Silahdar Mehmed Ağa da Köprülü Mehmed Paşa'nın kanlı icraatını sorgulayanlar arasındadır. Küçük yaşta saraya giren Mehmed Ağa zaman içerisinde II. Mustafa'nın yakın adamlarından biri oldu ve sonrasında III. Ahmed'in silahdarlığını yaptı. *Zeyl-i Fezleke* ismini verdiği ama daha çok Silahdar tarihi olarak bilinen eserinde 1654 ile 1683 yılları arasındaki gelişmeleri kaydetti. (Aybicin, 2012). Köprülü Mehmed Paşa'nın hayat öyküsünü anlattığı kısımda Silahdar, birçok yazarın aksine, Köprülü'yü imparatorluğu ayağa kaldıran kişi olarak değil, bilakis devleti felakete sürükleyen kişi olarak resmeder. Bunun nedeni, Köprülü'nün yetenekli ve iş bilen vezirleri katletmesi ve devlette işe yarayacak kimsenin kalmamasıdır (Aybicin, 2012:257). Eğer Evliya'nın çalışmasını bir yana koyarsak, Silahdar'ın bu tasviri Osmanlı tarih yazıcılığında Köprülü Mehmed Paşa aleyhindeki en olumsuzudur. Burada ilginç olan, bu tasvirin daha sonraki dönemde tarihçilerin tarafından kullanıp bu tasvirin yanlış olduğunun altını çizmeleridir. Örneğin Mehmed Süreyya bu tasvirin yanlış olduğunu söylerken, İsmail Hakkı Uzunçarşılı da Silahdar'ın bazı sebeplerden makul düşünmediğini belirtir (Uzunçarşılı, 1996: 418, Akbayar, 2006: 1061).

Köprülü Himayesinde Yazılan Eserler ve Köprülü Mehmed Paşa

Kendi çağdaşların arasındaki olumlu ve olumsuz yaklaşımların ötesinde, Köprülü Mehmed Paşa, Köprülü ailesinin hamiliğinde yazılmış eserlerde nasıl tasvir edilmişti sorusunu da incelemek gerekir. Öncelikle, Köprülü Mehmed Paşa'nın tarihçileri himaye etmediğini bu işi Köprülü Mehmed Paşa'nın vefatından sonra oğlu Fazıl Ahmed Paşa'nın üstlendiğini belirtmek gerekir. Fazıl Ahmed Paşa'nın zamanında, özellikle kapısında görev yapan katiplerin yazdığı bir çok eser vardır. Bu eserler dönemin en önemli kaynaklarından olmasının yanı

sıra, daha sonraki Raşid gibi vakanüvislerin bunları kullanması sonucunda Köprülü lehinde anlatımın kanonun genel bir parçası haline gelmiştir.² Bununla birlikte, bu eserlerde ailenin kurucusu Köprülü Mehmed Paşa üzerine ayrıntılı bir bilgi yoktur. Eserler daha çok Fazıl Ahmed Paşa'nın vezir-i azam olmasından önceki kariyeri ve Köprülü'nün hastalığından sonra Fazıl Ahmed'in Edirne'ye çağrılması ve burada babasının ölümünden sonra vezir-i azamlığa geçişi anlatılmaktadır. Bu kaynaklar arasında olan Uyvar seferini ele alan ve Köprülü ailesinin üyeleri ile kapı halkının önemli üyelerini tek tek tanıtan Mustafa Zühdi'nin *Ravzatü'l-Gaza* isimli eserinde, Köprülü Mehmed Paşa'nın devleti zorbalardan temizleyerek ayağa kaldırmasından bahseder (Yılmaz, 2012: 3).

Köprülü hamiliğinin 18. yüzyıldaki yansıması olan Behçeti Seyyid İbrahim Efendi'nin yazdığı *Silsiletü'l-Asafiyye fi Devleti'l-Hakaniyyetü'l-Osmaniye* isimli eseri belki de Osmanlı tarih yazımında Osmanlı hanedanı dışındaki bir aileyi ele alması açısından oldukça önemlidir. Köprülü Mehmed Paşa'nın torunu Numan Paşa'nın oğlu Hafız Ahmed Paşa (ö.1769) tarafından himaye edilen Behçeti Seyyid eserinde Köprülü Mehmed Paşa'dan başlayarak Köprülü ailesinin diğer önemli üyeleri hakkında bilgi verir. Eser genel olarak Naima ve Raşid tarihlerinden alınan uzun nakiller içerdiğinden orijinal bir yaklaşım sergilemese de bir aile tarih olarak yazılmış olması itibariyle oldukça önemlidir (Gökçek, 2006).

Köprülü Mehmed Paşa'nın hayatı ve vezir-i azamlığı üzerine yazılmış en ayrıntılı Osmanlı kroniği hiç kuşkusuz 18.yüzyıl tarihçilerinden Naima'nın tarihidir. Osmanlı tarihçiliğinde ilk vakanüvis olarak kabul edilen Naima, 18.yüzyılın başında yazmaya başladığı eserinde 1592 ile 1660 yılları arasındaki gelişmeleri ayrıntılı bir biçimde kaydeder (İpşirli, 2007). Naima tarihinin dönemin diğer kaynaklarda bulunmayan bilgileri ayrıntılı bir biçimde ihtiva etmesi ve üslubunun canlılığı ve renkli tasvirleri ile Osmanlı tarih yazıcılığında oldukça önemli yeri vardır. Bunun yanı sıra, Naima'yı Köprülü ailesi tarih açısından eşsiz kılan özellik ise, Naima'nın bizzat Köprülü Mehmed Paşa'nın yeğeni ve vezir-i azamlık makamında bulunan Amcazade Hüseyin Paşa tarafından himaye edilmiş olmasıdır. Naima eserinin ilk cildini Amcazade Hüseyin Paşa'ya ithaf etmiş olması bu intisap ilişkisini açık bir biçimde ortaya koyar (Thomas, 1972).

Mehmed Halife'nin anlatımından farklı olarak, Naima Köprülü Mehmed Paşa ile ilgili aşırı bir övgüye girişmez. Bununla birlikte, Naima olayları hep Köprülü perspektifinden aktarır. 1656-60 yılları arası tamamıyla Köprülü Mehmed Paşa'nın faaliyetleri anlatılarak geçirilir. Naima ayrıntılı bir biçimde ne Köprülü'nün iktidarını sağlayan Hadice Turhan'a değinir ne de artık çocukluktan çıkıp genç bir delikanlıya dönüşen IV. Mehmed'e. Naima'nın anlatısında hanedan Köprülü Mehmed Paşa'ya verdiği sözün arkasında durduğu ve bu sözü yerine

² Özellikle Fazıl Ahmed Paşa'nın mühürdarı Hasan Ağa'nın yazdığı *Cevahirü't-Tevarih* isimli eser daha sonraki tarihçiler özellikle vakanüvis Raşid tarafından kullanılmış olması genel tarih anlatısının Köprülülerin lehinde olmasını sağlamıştır. Beni bu konuda bilgilendiren arkadaşım Özgür Kolçak'a teşekkür ederim.

getirdiği sürece karşımıza çıkar. Gerçekten, Naima'nın Köprülü Mehmed Paşa'nın ilk yılları anlatısı, Köprülü Mehmed Paşa'nın idamını ya da bunu alamıyorsa azlını istediği paşaların ve hanedanın bunlara verdiği cevaplarla doludur. Bu bağlamda, Naima'nın Köprülü Mehmed Paşa'nın vezir-i azamlık için sunduğu şartlar ve bunun Hadice Turhan tarafından kabul edilmiş olması oldukça önemlidir (İpşirli, 2007: 1701). Köprülü'nün öne sürdüğü bu şartlar daha sonraki tarihçiler tarafından da sıklıkla tekrarlanmıştır. Bununla birlikte, Metin Kunt'un bu şartları tarihsel bağlamında incelediği makalesinde, vezir-i azamla Hadice Turhan arasındaki bu antlaşmanın Naima tarafından abartıldığını belirtir (Kunt, 1973). Kunt böyle önemli bir olayın dönemin çağdaş kaynakların hiçbirinde olmadığını ve Naima'nın bu olayı mübalağalı bir önemle işlediğini söylemektedir. Sonuç olarak, Naima tarihi sultan perspektifli bir tarih anlayışından vezir odaklı bir anlatıya gidişte kritik bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Bu açıdan Naima, yazının ilerleyen kısımlarda göstereceğim üzere, 20. yüzyılın ilk dönemlerinde sultan merkezli anlatıdan farklı bir arayış içerisinde olan tarihçilerin en önemli kaynağı olacaktır.

18. yüzyılda yazılmış olan ama genel olarak kanonun dışında kalmış Tarih-i Nihadi ve İsayade tarihlerinde Köprülü Mehmed Paşa'ya ve onun vezir-i azamlığına özel bir önem atfedilmez (Özkasap, 2004 ve Yilmazer, 1996). Ne onun başarıları övülür ya da aşırı şiddet içeren yöntemleri eleştirilir. Bu iki tarihçi ayrıntılara girmeden Köprülü Mehmed Paşa dönemine ait olayların bir özeti verir. Yalnızca, Nihadi'nin tarihinde Abaza Hasan Paşa isyanı üzerine daha ayrıntılı bir anlatım vardır. Bununla birlikte, Nihadi Abaza Hasan Paşa isyanı gibi Köprülü Mehmed Paşa'nın hayatında dönüm noktası olan bir olayda ne Köprülü'nün tarafını tutar ne de Abaza'nın isyanını meşrulaştırmaya çalışır (Özkasap, 2004: 39-46).

Ortak Anlatıya Doğru: Geç Dönem Osmanlı Tarih Yazıcılığında Köprülü Mehmed Paşa

Köprülü Mehmed Paşa'ya yönelik ilginin yoğun ve olumlu bir biçimde arttığı dönem 19. yüzyıl ile erken 20. yüzyıl olmuştur. 19. yüzyıla girdiğimizde, imparatorluğun pek çok alanında yaşandığı üzere, tarih yazımında da önemli değişiklikler oluyordu (Kafadar ve Karateke, 2011:559-578). Artık imparatorlukta işlerin yolunda gitmediği ve geçmişteki şaşalı dönemden oldukça uzak olduğu fikri o kadar güçlüydü ki, dönemin bizzat sultan ve yönetici elitin ele aldığı metinlerde bile bu fikrin yansımaları görülebiliyordu.³ Bir yandan Osmanlı yöneticileri imparatorluğu hızla büyüyen iç ve dış sorunlara karşı bir arada tutmaya çalışırken, entelektüeller ve tarihçiler ise bu sorunlar karşısında her biri farklı referanslardan beslenen somut çözümler getiriyor ve tartışıyorlardı. Bu

³ Bu konuda Sened-i İttifak ve Tanzimat Fermanlarına bakılabilir.

bağlamda, Osmanlı tarih yazarları kendi geçmişlerini inşa ederken geçmişte imparatorluğa ayağa kaldıran ve düzen sağlayan kişilere ayrı bir önem veriyordu. (Gürpınar, 2013: 32-37).

Bu kısma 19.yüzyılın en komplike tarih kitaplarından birisi olan *Tarih-i Cevdet* ile başlamak yanlış olmayacaktır. 19. yüzyılın çok yönlü devlet adamı, entelektüel, hukukçu ve tarihçisi olan Ahmed Cevdet Paşa'nın elinden çıkan bu on iki ciltlik dev eser, her şeyden önce 19. yüzyılın önde gelen bir kişinin imparatorluk tarihini nasıl algıladığını göstermesi açısından önemlidir. Her ne kadar Cevdet Paşa'nın ele aldığı dönem 1774-1826 yılları olsa da, eserin girişinde Cevdet Paşa Osmanlı tarihinin genel bir özetini verir. Bu özet içerisinde Cevdet Paşa, Köprülü Mehmed Paşa'nın zor bir dönemde iktidara geldiğini ancak kısa bir sürede imparatorluğu ayağa kaldırdığından bahseder. Bununla birlikte, Cevdet Paşa bu toparlanmanın uzun ömürlü olmadığına dikkat çeker. Cevdet Paşa'nın bu kısa açıklamasında, dikkati çeken iki nokta vardır. Birincisi, Köprülülerin geçmişin parıltısını (bizzat Cevdet Paşa'nın tabirini kullanırsak neşesini) tamamıyla getiremediğini belirtir. Bu açıklama aslında Cevdet Paşa'nın Köprülülerini yeni bir düzenin kurucuları olarak değil, yalnızca eski düzeni getirmeye çalışan ama bunu da tam başaramamış kişiler olarak gördüğüdür. Diğer bir nokta ise, bizzat Köprülü Mehmed Paşa'nın şedit politikalarına ve idamlarına değinmemiş olsa da, I. Süleyman'ın Rodos'un fethinden sonra savaşı kaybeden yaşlı komutanın serbest bırakılması ile Girit'in alınmasından sonra Venedikli komutanların idamını karşılaştırarak, geçen yüzyıla göre ahlaken bir bozulmanın olduğunu belirtmesidir (İpşirli, 2018: 58-59). En azından, bu Cevdet Paşa'nın Köprülü'nün idamlarına karşı açık olmasa da eleştirel bir tavır aldığını gösterir.

Cevdet'in yaklaşımının benzerlerini 19.yüzyılın diğer önemli eserlerde de görebiliriz. Mustafa Nuri Paşa *Netayicü'l-Vuku'at* isimli önemli eserinde, Köprülü Mehmed Paşa'nın aynen Kuyucu Murad Paşa ve IV. Murad'ın yaptığı gibi şiddet ile düzen kurduğunu ama bunun kalıcı olamadığını söyler (Kurt, 2008: 406). Mustafa Nuri Paşa Köprülü'nün düzeni kurmak adına birçok veziri öldürdüğünü ama özellikle Girit Serdarı Deli Hüseyin Paşa ile Seydi Ahmed Paşaları öldürtmüş olmasının kendi şanına leke düşürdüğünü belirtir (Kurt, 2008: 258). Cevdet Paşa ve Nuri Paşa'da Köprülü'nün düzeni tesis ettiğini ama bunun uzun soluklu bir dönüşüme yol açmadığını ve ayrıca haksız yere paşaların öldürüldüğünü belirtirler.

Ahmed Rifat, Ahmet Vefik Paşa, Mehmed Süreyya ve Ahmed Mithat gibi dönemin üretken yazarların eserlerinde Köprülü Mehmed Paşa hakkında daha olumlu bir portre çizilmeye başlanır. (Gürpınar, 2013: 35). Bu eserlerin ortak teması Köprülü Mehmed Paşa'nın çok zor bir zamanda görev başına geldiği ve bu zor şartlara rağmen devleti ıslah etmeyi başarmasıdır. Bu yazarlarda dikkati çeken bir nokta yazarların Köprülü'nün uyguladığı şiddeti mazur görme çabasıdır. Örneğin, Mehmed Süreyya, yukarıdan değindiğim üzere, Silahdar'ın Köprülü Mehmed için söylediği zalim suçlamasının yanlış olduğunu belirtir.

Mehmed Süreyya ayrıca Köprülü'nün kan dökücü birisi olmuş olsa da, bunun Abaza Hasan Paşa gibi asi ve gaddarlara karşı uyguladığı için mazur görülebileceğini belirtir. (Akbayar, 1996: 1061)

20.yüzyılı doğru girerken, okullaşmanın getirdiği zorunlu ders kitabı ihtiyacı ve matbuatın hızlı bir derecede artmasının sonucunda yazılan eserlerin daha geniş halk kitlelerine ulaşabiliyor olması Osmanlı tarih eserlerinin içeriklerinde, kullanılan dil ve üslupta önemli değişimler meydana getiriyordu. Bu dönemde, özellikle ağıdalı anlatımdan farklı olarak daha yalın ve popüler tarzda kitaplar yayımlanıyordu. Bu dönemde yazılmış kitapların diğer bir özelliği, dönemselleştirme ve olaylara bakış açısının sonraki cumhuriyet dönemi tarih yazıcılığını da derin bir biçimde etkilemiş olmasıdır.

Bu dönemin en ilginç gelişmelerden bir tanesi Osmanlı tarih kitaplarında Köprülü Mehmed Paşa'nın vezir-i azam olduğu 1656 yılından itibaren 17.yüzyılın ikinci yarısına 'Köprülüler Devri' olarak adlandırılmasıdır. Örneğin son vakanüvis Abdurrahman Şeref'in yazdığı ve okullarda ders kitabı olarak tasarlanan *Tarih-i Devlet-i Osmaniyye* isimli kitabında, 1656-1676 yılını anlattığı altıncı kısmın başlığı Köprülüler devri olarak isimlendirilmiştir (Şeref, 1897: 63). Ahmet Rasim'in yayınladığı liselerde ders kitabı olarak tasarladığı *Resimli ve Haritalı Osmanlı tarihinin* ikinci cildinde padişahlara göre bir ayırım yapmış olsa da, Köprülü Mehmed Paşa'nın sadaretini özel bir kısımla ayırarak anlatmıştır (Gündoğdu, 2008:104). Bu yaklaşım daha sonraki cumhuriyet tarihçiliğinin dönemselleştirilmesini de etkilemiş ve tarih yazımında bu dönemin padişah isimlerinden daha ziyade Köprülülerin ismiyle nitelendirilmiştir.

Buna paralel bir biçimde, yalnızca Köprülü ailesini ele alan monografilerin ortaya çıkmış olması da önemli bir gelişmedir. Örneğin, Mizancı Murad'ın ele aldığı yedi ciltlik genel Osmanlı tarihi serisinin son cildinin adı Köprülüler devridir. Bu ciltte, Mizancı Murad Köprülü Mehmed Paşa'nın hayatına oldukça geniş bir şekilde anlatmıştı (Murad, 1913: 1-160). Yine aynı şekilde Ahmet Refik, Köprülüler ismini verdiği kitapta Köprülü Mehmed Paşa ve Fazıl Ahmed Paşaların hayatlarını ayrıntılı bir biçimde incelemiştir. Dönemin en üretken ve okunan tarihçisi olan Ahmet Refik'in Köprülü Mehmed Paşa dönemini ele alış biçimi oldukça önemlidir çünkü onun yaklaşımı daha sonrasında cumhuriyet tarihçiliğini de derinden etkilemiş ve uzun bir süre Köprülü Mehmed Paşa için bir referans kaynağı olmuştur. Ahmet Refik öncelikle Kanuni sonrası, I. Ahmed ve II. Osman'ı bir tarafa koyarak, Osmanlı padişahların ahlaken zayıf olduğunu ve bu yüzden devletin zayıflamaya başladığını söyler. 1656 yılına kadar sürecektir bu dönemin yegâne istisnası Sokollu Mehmed Paşa'nın vezir-i azamlığı olduğunu belirtir. Refik'in bu dönemselleştirmesi daha sonraki cumhuriyet tarihçiliği tarafından aynen alınmıştır.⁴ Refik özellikle Köprülü'nün iktidara geldiği

⁴ Gerileme paradigması olarak adlandırılacak bu yaklaşım uzun bir süre Osmanlı tarih yazıcılığına hakim olmuştur. Bununla birlikte, başta Cemal Kafadar ve Cornell Fleischer gibi yazarların öncülüğünde bu yaklaşım eleştirilmeye başlanılmış ve paradigma zaman içerisinde hala tam

dönemde IV. Mehmed'i annesinin kanadına sığınmış zavallı bir çocuk olarak nitelendirdikten sonra, Köprülü'nün etkin bir padişahın eksikliğinde dirayetli bir biçimde düzeni kan dökerek sağladığını söyler. Sonrasında, Refik eşkiyanın ancak böyle bastırabileceğini söyleyerek bütün bu şiddet hareketlerini meşrulaştırır (Altınay, 21). Gerçekten ne Mizancı Murad'ın eserinde ne de Ahmet Refik'in kitabında Köprülü'nün bu şiddet politikası bir eleştiri almaz aksine tek çıkar yol olduğu söylenerek meşrulaştırılır.

Buradan altını çizmek gerekiyor ki Mustafa Nuri Paşa'dan Ahmet Rasim ve Ahmet Refik'e Köprülü Mehmed Paşa'ya olumlu bakanların eserlerinde kullandıkları temel kaynağın Naima olduğudur. Bununla birlikte, Naima'dan temel olarak ayrıldıkları nokta ise IV. Mehmed'e karşı tutumlarıdır. Her ne kadar Naima tarihini vezir merkezli yazmış olsa da, IV. Mehmed'e karşı olumsuz bir tavrı yoktur. Bu yazarlar bir yandan Köprülü'nün icraatlarını ve onun kararlılığını överken, IV. Mehmed'i pasif, cahil ve dirayetsiz yalnızca av ile meşgul olan bir sultan olarak resmetmişlerdir. Bu yaklaşım Köprülü Mehmed Paşa'nın dönemin mutlak hâkimi olarak gösterirken, onun hanedanla kurduğu ilişki ya da hanedanın dönüşen yapısının ne olduğu soruları muallakta bırakmış ve tarih yazıcılığında dengesiz bir yaklaşım yaratmıştır.

Peki, bu yazarların yazdıkları eserlerde veziriazam odaklı bir anlatımı tercih ederken, sultan ve sultanlık kurumunu ikincil plana itmelerinin sebebi neydi? 1908 sonrası dönemde yönetimde güçlü bir Osmanlı padişahının olmaması, buna mukabil sadrazamın başkanlığında bürokrasinin tekrardan güç kazanması ve yönetimi kendi ellerine almasının bir etkisi var mıydı? Ya da daha farklı bir şekilde sorarsak, dönemin yazarlarının güçlü vezir-zayıf sultan ikileminin ne kadar kendi dönemlerinin bakışı oluşturmuştu? Elbette böyle geniş sorulara bu makalenin sınırları içerisinde kesin bir cevap vermenin zorlukları vardır. Bununla birlikte, bu dönemde Köprülü Mehmed Paşa ve IV. Mehmed üzerinden resmedilen güçlü vezir-zayıf sultan anlayışının Cumhuriyet döneminde de tekrar edildiğinin altını çizmek gerekir.

Sonuç

Köprülü Mehmed Paşa'nın beş yıllık veziriazamlığı kendi dönemin tarihçilerini oldukça etkilemişti. Mehmed Halife gibi tarihçiler, Köprülü'nün düzenin kurulması ve korunması için kan dökücü bir siyaset izlediğini ve imparatorluğun uzun yıllar uğraştığı sorunlarını bitirdiğini övücü bir biçimde anlatırken, Evliya Çelebi ve Silahdar ise düzenin sağlanması için bu kadar insanın haksız bir biçimde öldürüldüğünün ve bunun meşrulaştırılamayacağını altını çizmekteydiler. Köprülü Mehmed Paşa'nın anlatımı için dönüm noktası ilk vakanüvis Naima'nın

---

olarak kaybolmamış olsa da hakim konumunu kaybetmiştir. Bu paradigma eleştirilerin de II. Meşrutiyet yazarlarının gerileme paradigmasına ne gibi katkılar sağladı göz ardı edilmiştir.

yine bir Köprülü olan Amcazade Hüseyin Paşa'nın himayesinde yazdığı eseri olacaktır. Sultan değil veziriazam merkezli bu anlatım daha sonraki Osmanlı tarihçiliği için önemli bir kaynak olmuş ve bu alanda bir tartışılmaz bir kanon oluşturmuştur. 19.yüzyıla geldiğimizde Köprülü hakkında ki olumlu yaklaşım ve onun şiddet yöntemlerini meşrulaştırma çabası artmıştı. II. Meşrutiyet dönemi yazarları ise bu olumlu yaklaşımı daha da pekiştirmiş ve yalnızca Köprülü ailesini ele alan çalışmalar ortaya koymuşlardır. Bu durum Cumhuriyet döneminde de devam etmiş ve 'Köprülü Dönemi' Osmanlı tarih yazıcılığının dönemselleştirilmesinde sağlam bir yer edinmişti. Gerçekten Köprülü Mehmed Paşa ve Köprülü ailesi Osmanlı tarihinde sultanların önünde kendi isimleri ile anılmayı hak edecek kadar önemli kişiler miydi yoksa IV. Mehmed üzerine bir eser ele alan Marc David Baer'in belirttiği gibi bir abartı mıydı? (Baer, 2008: 79).⁵ İşte tam bu soru tarihçinin tarihsel gerçekler ile sonradan oluşturan tarihsel imaj arasındaki çizginin ne kadar ince olabileceğini ve tarihçinin asıl başarısının bu ince çizgiyi ne kadar fark etmesi ile ilgili olduğunu hatırlatıyor.

Kaynakça

- Akbayar, N. (Yay. Haz.) (1996). *Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanı*. İstanbul: Tarih Vakfı.
- Altınay, A.R. (2001). *Köprülüler*. İstanbul: Tarih Vakfı.
- Aybicin, Z. (2012). Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca.1106 / 1654- 7 Şubat 1695) (Tahlil ve Metin). (Yayınlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Baer, M.D, (2008). *Honored by the glory of Islam, conversion and conquest in ottoman empire*. Oxford: Oxford University
- Bekar, C. (2019). The rise of the Köprülü Family. The reconfiguration of vizierial power in the seventeenth century. (Yayınlanmamış doktora tezi). Leiden University, Institute for History, Leiden.
- Çalışır, F.M. (2016). A Virtuous grand vizier: Politics and patronage in the Ottoman Empire during the grand vizierate of Fazıl Ahmed Pasha (1661-1676). (Yayınlanmamış doktora tezi). Georgetown University, History Department, Washington.
- Dankoff. R., Kahraman, S.A., Dağlı, Y., (2006) *Evliyâ Çelebi seyahatnâmesi topkapi sarayi bağdat 307 numarali yazmanin transkripsiyonu-dizini*. İstanbul: Yapı Kredi.

---

⁵ Bununla birlikte David Baer Köprülü imajının oluşumunda geç dönem Osmanlı tarihçiliğinin katkısından hiç bahsetmez. Ayrıca IV. Mehmed'i ele aldığı eser Baer bu sefer kendisinin eleştirisi yaptığı yaklaşımın tuzağına düşmüş görünmektedir. Baer IV. Mehmed'le ilgili olarak saray tarihçilerinin abartılı anlatılarını bir eleştiriye tutmadan tarihsel gerçeklermiş gibi sunar.

- Demir, U. (2012). Evliya Çelebi seyahatnamesi'nin topkapı sarayı kütüphanesi'ne intikal meselesi. *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, (39), 205-216.
- Derin, F. (2008). *Abdurrahman Abdi Paşa vekayi'-namesi*. İstanbul: Çamlıca.
- Fisher, A., Fisher, C.G., (1985). Topkapı Sarayı in the mid-seventeenth century: Bobovi's description. *Archivum Ottomanicum*, (10), 5-81.
- Gökçek, M.F. (2006). Behçeti Seyyid İbrahim Efendi 'Tarih-i Sülale-i Köprülü' (Transkripsiyon ve Tahlil), (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Gündoğdu, M.A. (2008). Ahmet Rasim resimli ve haritalı osmanlı tarihi, II.Cilt, Metin-Tahlil-İndex (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Gürpınar, D. (2013). *Ottoman/Turkish Visions of the Nation, 1860-1950*. Londra: Palgrave Macmillan.
- Hadnagy, S. (2014). Köprülü Mehmed Paşa'nın eğri valiliği: Bir osmanlı devlet adamının idarecilik hayatından soru işaretleri, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, (25), 25-34.
- Hagen, G. (2006). Ottoman Understanding of the world in the seventeenth century. *An Ottoman Mentality, The World of Evliya Çelebi*, Dankoff, D., Leiden: E.J. Brill. 215-257.
- İpşirli, M. (Yay. Haz.) (2007). *Naima Mustafa Efendi, tarih-i Naima (Ravzatü'l-Hüseyn Fi Hulasati Ahbari'l-Hafikayn)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İpşirli, M. (Yay. Haz.) (2018). *Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, I.cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kahraman, S.A., Sezgin, İ., Dağlı, Y., (2001). *Evliya Çelebi seyahatnamesi Bağdat 307 numaralı yazmanın transkripsiyonu-dizini*, İstanbul: Yapı Kredi.
- Karateke, H. (Yay.Haz), (2013), *Evliya Çelebi's journey from Bursa to the Dardanelles and Edirne, from the fifth book of the seyahatname*,. Leiden: E.J.Brill.
- Kafadar C. ve Karateke (2011), Late Ottoman and early republican Turkish historical writing. *The Oxford History of Historical Writing*, S.Macintyre, J.Maignascha, A. Pok (Yay.Haz.) Oxford: Oxford University. 559-578.
- Kunt, M. (1971). The Köprülü years: 1656-1661. (Yayınlanmamış doktora tezi). Princeton University, History Department. Princeton.
- Kunt, M. (1973), Naima, Köprülü, and the grand vezirate, *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, (1), 57-64.
- Kurt, Y. (Yay.Haz.) (2008). *Netayicü'l Vuku'at, kurumlariyla Osmanlı tarihi I-IV*, Ankara: Birleşik.

- Kütükoğlu, B. (1999). Tarih-i Gilmani'nin ilk redaksiyonuna dair. *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi*, (27), 21-40.
- Murad. M. (1913). *Tarih-i Ebü'l-Faruk : tarih-i osmanide siyaset ve mediniyet itibarile hikmet-i asliye taharrisine teşebbüs*, Yedinci Cilt, Köprülüler Devri. İstanbul.
- Oral, E. (2000). Mehmed Halife tarih-i Gilmani (Yayınlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul.
- Özkasap, H.N. (2004). Tarih-i Nihadı (152b-233a) (Transkripsiyon ve Değerlendirme), (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul.
- Rieu, G.N (Yay.Haz), (1883) *De rebus Turcicis epistolae in edite*, Leiden: E.J.Brill.
- Şeref, A., (1897), *Tarih-i devlet-i Osmanniye*. İstanbul: Karabet Matbaası.
- Tezcan, N.(2011). Evliya Çelebi seyahatnamesinin Hammer-Purgstall tarafından bilim dünyasına tanıtılması hakkında. *Evliya Çelebi konuşmaları/yazıları*, Koz, S., İstanbul: Yapı Kredi. 250-274.
- Thomas, L. (1972). *A study of Naima*. New York: New York University..
- Uzunçarşılı, İ.H. (1996). *Osmanlı Tarihi IV.Cilt, XVI. yüzyıl ortalarından XVII.yüzyıl sonuna kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yılmaz, M. (2012). Mustafa Zühdi ravzatül'l-gaza (Tarih-i Uyvar) (1663-1665) Tahlil ve metin. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Yılmaz Z. (1996). *İsa-zade tarihi* (Metin ve Tahlil), İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.